

Галин Петров / Galin Petrov

**БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ИСТОРИЯТА НА
ПРИРОДОЗАЩИТНОТО ДЕЛО В БЪЛГАРИЯ:
ОБЯВЯВАНЕ НА РЕЗЕРВАТИ**

**Notes on the History of Conservation of Nature
in Bulgaria: Establishment of Natural Reserves**

Abstract: A brief overview of the history of establishment of nature reserves and formation of the contemporary reserve network in Bulgaria is presented. On this basis, some periods of particular intensification of this activity and those with a very low intensity are differentiated. Typical features can be highlighted for each of the periods. The trends in the changes in the areas of natural reserves are discussed. This activity and these trends are related to the changes in the legislation protecting nature in the country.

Keywords: protection of nature, protected areas, natural reserves, ecological legislation, changes in areas, Bulgaria.

Опазването на природата в България има дългогодишна история. Елементи с природозащитен характер могат да се открият още в първия Закон за горите, приет през 1883 г.¹ Природата започва да се интерпретира като обект на правна защита на един ранен етап от развитието на страната след Освобождението. По отношение на опазването на природната среда България устойчиво се е придържала към общоевропейските тенденции и е ползвала опита, натрупан както у нас, така и в чужбина.

Резерватите са защитените територии с най-строг режим на охрана (категория Ia) според критериите на Международния съюз за защита на природата (IUCN). Съгласно чл. 16 от Закона за защитените територии (1998 г.) за резервати се обявяват образци от естествени екосистеми, включващи характерни и/или забележителни диви растителни и животински видове и местообитанията им.

Целта на настоящия доклад е да бъдат диференцирани отделни периоди в дейността по обявяване на резервати в нашата страна. В исторически план

природните резервати (строгите резервати) са устойчива категория защитени обекти. В случая се изхожда от виждането, че динамиката в броя и площите на териториите със строг режим на защита в голяма степен може да бъде показателна за отделните етапи и за общите тенденции в развитието на природозащитното дело като цяло. Направен е опит тези процеси да бъдат обвързани със специализираното природозащитно и горско законодателство, поради което е търсено съществуването на съответна корелация. Очертани са паралели и с общоевропейските практики и с международните инициативи и програми.

Като изходни материали са използвани данни от Регистъра на защитените територии и защитените зони в България², приложените към него нормативни документи за обявяване на резервати и за промени в техните граници, както и планове за управление на някои от резерватите.

Към настоящия момент в страната са създадени 55 резервата с обща площ 77 373 ха, като се отбелязва тенденция на леко нарастване през последните 20 години – с около 0,5 % спрямо 2000 г.

Историческо развитие на резерватното дело у нас

Събраната и систематизирана информация дава основание да бъдат диференцирани няколко периода с характерни черти за всеки един от тях и с ясни различия спрямо останалите по отношение на обявяването на резервати и промените, които са правени на техните площи.

Началният етап на обявяване на резервати у нас включва периода **от 1933 до 1936 г.** Характерна особеност е, че първите резервати и изобщо първите защитени територии в страната са създадени още преди да е прието съответното специализирано законодателство. Специално за резерватите, създаването им е регламентирано на основание чл. 20, 25 и 26 от Закона за горите от 1925 г. Този закон налага ограничения в използването на горите, дивеча и рибата, като съдържа и елементи с характер на консервационна природозащита, например допускателно обособяването на строго охранявани гори.

Първите резервати са в планински територии и защитават особено ценни местообитания и видове, като те и досега са със статут на строго охранявани територии. През периода са обявени общо 5 резервата: „Силкосия“ (1933 г.), „Парангалица“ (1933 г.), „Баюви дупки – Джинджирица“ (1934 г.), „Бистришко бранище“ (1934 г.), „Торфено бранище“ (1935 г.). Впоследствие три от тях – „Баюви дупки – Джинджирица“, „Бистришко бранище“ и „Парангалица“, получават статут на биосферни резервати, което доказва тяхната голяма консервационна значимост.

В края на 20-те и началото на 30-те години на ХХ в. се активизира браконьерската дейност и нерегламентираните сечи в горите. Като цяло нараства антропогенният натиск върху природните комплекси в планинските територии поради увеличаване на населението и засилена стопанска експлоатация.

Особено активна дейност по обявяването на първите защитени територии у нас проявява Съюзът за защита на родната природа. Създаването му е

инициирано през 1928 г. и завършва на 14.03.1929 г. В него заедно с десет неправителствени организации като Българския туристически съюз, Ловно-рибарския съюз, Ботаническото дружество, Геологичното дружество, Пещерното дружество и др. участва и Отделението по горите и лова към Министерството на земеделието и държавните имоти (МЗДИ)³. Освен като инициатор за обявяването на първите защитени територии, Съюзът има ключова роля и като легитимен участник при формиране на природозащитните политики на страната, например при изготвянето на нормативни актове по опазване на природата, извършването на консултативни и контролни функции по конкретни случаи и пр. Дейността му се простира до 1954 г., не само в рамките на този първоначален период.

Както беше отбелязано, първият резерват – „Силкосия“, е обявен през 1933 г. Все пак, в редица източници се посочва, че годината на обявяването му е 1931 г. Така е например в Червената книга на България, том II и в самия План за управление на резервата. Откъде произтича това разминаване?

Всъщност през 1931 г. с Постановление №10346 на Министерския съвет⁴ гората „Горна Еленица – Силкосия“ в землището на с. Българи се обявява за „предмет на горското стопанство“. Никъде не е посочено, че статутът ѝ е на „строго охранителна държавна гора“, както се твърди в Плана (с. 36). Последната формулировка присъства в Постановление №8485 от 29.06.1933 г. на Министерство на земеделието и държавните имоти⁵, където освен това е указано, че „гората се обявява за резерват и в бъдеще се забранява всякакво ползване било от гората, било от пашата, било от дивеча, освен с научни цели и с предварително, специално разрешение ...“. Това е мотивирано с наличието на „особено ценните и редки горски дървесни видове, както и поради характерната храстова и тревна растителност, която се намира там и представлява голям интерес от дендрологична, флористична, фитогеографска и екологична гледна точка ...“.

В Червената книга също се твърди, че „Силкосия“ е създадена през 1931 г. и е първата официално обявена защитена територия в България. Всъщност първа такава територия е природен паметник „Храстево“ („Растъово“). Това се установява от първия регистър на защитените територии в България, воден от Отделението по горите, лова и риболова към Министерството на земеделието и държавните имоти. Регистърът е открит през 2010 г. в архива на Съюза за защита на родната природа. Първоначално защитената територия е обявена като „строго охранителна м. „над гр. Дьовлен“ с площ 30 ха, по чл. 26 от Закона за горите с Постановление №12976/12.09.1931 г. на МЗДИ⁶. Това става по инициатива на лесовъдите от региона на Смолян. Впоследствие е записана в Регистъра на защитените територии на МЗДИ като „природен паметник „Храстево“. При лесоустройството на ДГС – Девин през 1959–1960 г. природният паметник е заличен по неясни причини⁷. През 2012 г. защитената територия „Храстево“ е възстановена със статут на защитена местност със Заповед №РД-173 от 23.02.2012 г. на МОСВ⁸.

Интересен детайл относно резервата „Силкосия“ е, че само година след обявяването площта му е значително редуцирана. Първоначалната площ по Постановлението от 1933 г. е 1022,6 ха⁹. През 1934 г. тя е намалена на 600 ха¹⁰. С постановление от 10.02.1936 г. местността „Горна Еленица“ изцяло отпада от строго охраняваната площ и тя е ограничена на 389,5 хектара¹¹. Това е направено поради протести на местното население и засилената стопанска експлоатация на горите в района. Оттогава защитената територия е известна само като „Силкосия“ и обхваща левия долинен склон на р. Велека с местностите Церова бърчина, Потуница, Диманова бърчина, Дълбок преслап и Силкосия между селата Българи и Кости. Към настоящия момент площта на резервата е 389,6 ха.

Природозащитната дейност в този период се допълва от факта, че през 1934 г. Министерство на народното стопанство обявява част от планината Витоша за национален парк, първият на Балканския полуостров¹².

През 1936 г. влиза в сила Наредба-закон за защита на родната природа, която действа до 1951 г. Това е първият специален нормативен акт за защита на природата, третиращ защитените територии. Законът фиксира категориите защитени територии, определя начина за тяхното управление и контрол, като допуска участие на обществеността в този процес. Формулирани са следните категории защитени територии: бранища („запазени места“ или „резервати“), народни паркове, природни паметници, природно-исторически места. В него са предвидени и планове за управление на защитените територии. С този закон са обявени и някои природно-исторически места с национално значение – Вола, Бузлуджа, Шипка, Оборище¹³.

Така, още в този начален етап от родната природозащита, България става участник в една общеевропейска и световна тенденция.

***

През следващите години, **от 1937 до 1947 г.**, липсва засилена активност по отношение на резерватите и изобщо на защитените територии. Новообявените са малко на брой, но с висока екологична стойност. Вниманието е насочено към Черноморското крайбрежие.

През 1941 г. с Постановление №16298 на Министерския съвет е обявена защитената територия „Калиакра“ с площ 52 ха¹⁴. Съгласно чл. 1 от Наредбата-закон за защита на родната природа тя е категоризирана като „природно-историческо място“. Под закрила е поставена и ивица от акваторията на Черно море с ширина 1 km. Целта е да се предпази от изчезване тюленът монах. Това е интересен факт, защото показва иновативен за онова време подход, при който под защита попадат и морски площи.

Съдбата на защитената територия е интересна. Това е резерватът в България с най-много промени на площта – общо 8 пъти. Първата промяна е направена през 1966 г., а последната – през 2018 г. Само през тази година площта е променяна 3 пъти, като два пъти е увеличавана, а веднъж намалена при

изключването на плажа „Болата“ от обхвата на защитената територия. До това се стига след протести на населението от селата Българево и Свети Никола, че се ограничава достъпът до единствения плаж в района. Понастоящем площта на резервата е 866,27 ха.

През няколко трансформации преминава резерват „Ропотамо“. С Постановление №957 на Министерството на земеделието и държавните имоти от 13.01.1940 г., на основание чл. 20 от Закона за горите, районът около течението на Ропотамо е обявен за охранителна зона в смисъла на чл. 25 от Закона. Защитената територия обхваща долното поречие на р. Ропотамо и блатото Аркутино с площ около 200 ха. Решението е взето по предложение на учени биолози след обсъждане в Съюза за защита на родната природа.

На основание Постановление на Министерския съвет от 31.01.1956 г. Главно управление на горите със Заповед №2245 от 30.12.1956 г. прекатегоризира защитената територия „Ропотамо“ в резерват-природен паметник с обща площ 254 ха¹⁵.

През 1962 г. със Заповед №2080 на Главно управление на горите резерватът „Ропотамо“ е обявен за народен парк¹⁶. В границите на народния парк влизат резерватите „Аркутино“, „Морски пелин“, „Змийски остров“ и „Водни лилии“.

На 07.05.1992 г. със Заповед №318 на Министерството на околната среда се възстановява резерват „Ропотамо“ и се разширява територията му на 1000,7 ха. Обявена е буферна зона с площ 707,7 ха. Според Закона за защитените територии от 1998 г. (чл. 5, т. 6 и чл. 43), както и според Закона за биологичното разнообразие от 2005 г., буферната зона би трябвало да бъде прекатегоризирана като защитена територия от категорията „защитена местност“. Това обаче не е извършено своевременно поради засиления инвеститорски интерес и натиск от страна на собственици на терени в района, както и поради забавяне от страна на Министерството на околната среда и водите (МОСВ). Едва през 2012 г. със Заповед №212 на МОСВ бившата буферна зона е обявена за защитена местност „Беглик таш – Ропотамо“ с площ 727,9 ха¹⁷.

Тези факти показват преплитането на разнопосочни интереси, когато става дума за Черноморското крайбрежие. Акцентът върху тази част от територията на нашата страна през този период се подсилва от факта, че през 1943 г. е обявен народен парк „Златни пясъци“ с площ 240 ха¹⁸.

***

Периодът 1948–1956 г. се откроява с активизиране на дейността по обявяване на резервати. Обявени са 22 нови резервата. Това са „Сребърна“, „Милка“ и „Боатин“ (1948 г.), „Царичина“ и „Тисата“ (1949 г.), „Камчия“, „Дупката“, „Горна Топчия“ и „Алиботуш“ (1951 г.), „Джендема“ (1953 г.), „Узунбуджак“ и „Маричини езера“ в Рила (1956 г.) и др. Запазва се тенденцията вниманието да е фокусирано върху природните комплекси в планините и във влажните зони. За консервационната ценност на резерватите говори и фактът, че впоследствие

голяма част от тях са обявени за биосферни резервати в рамките на програмата на ЮНЕСКО „Човек и биосфера“, а „Камчия“ (като част от „Комплекс Камчия“) и „Сребърна“, освен това, са и орнитологично важни места по критериите на BirdLife International.

Някои от резерватите са с голяма площ като „Джендема“ – с 2511 ха (впоследствие увеличена до 4220,2 ха) и „Узунбуджак“ с 2529,6 ха (впоследствие увеличена до 2661,3 ха). От друга страна, има и такива с много малки площи като „Милка“ с 30 ха (впоследствие увеличена на 38,9 ха) и „Тисата“ с 20 ха (впоследствие увеличена на 583,53 ха).

Характерна особеност е, че площите на някои от резерватите са коригирани малко след създаването им: на „Алиботуш“ още през 1952 г., на „Боатин“ през 1951 и 1956 г., на „Милка“ през 1956 г. С тези промени са увеличени първоначалните площи. На територията на „Силкосия“ през 1953 г. е прокарана просека за електропровод, а през 1956 г. е изградено шосе, свързващо с. Кости с пътя Царево – Малко Търново.

По отношение на нормативната уредба периодът 1948–1956 г. се отличава с някои особености. От една страна, се проявяват известни празноти в законодателството, а от друга, има активизиране в това отношение.

През 1948 г. е приет Закон за стопанисване и използване на горите. С него горите в страната се национализират, като същевременно се обединяват в единен горски фонд. През 1951 г. са отменени Наредбата-закон за защита на родната природа и Правилникът за нейното прилагане. През същата година влиза в сила Правилник за категоризиране на горите, който обаче не може пълноценно и ефективно да замени отменените нормативни актове по отношение на защитата на природата.

През 1956 г. към БАН е създадена Комисия по защита на природата, която е първата научна природозащитна институция у нас. През 1958 г. е приет нов Закон за горите¹⁹.

***

Следващият период обхваща **60-те години на ХХ век**. През 1960 г. е приет Указ за защита на родната природа. Той разграничава по-прецизно и коректно режимите на различните категории защитени територии. Обръща се внимание на възможностите за развитието им като обекти на стопанския туризъм. През 1961 г. е приет Правилник за приложение на указа²⁰.

През периода са създадени общо над 30 резервата. Само през 1968 г. едновременно са обявени 20 нови резервата. Това става със Заповед №508 на Министерството на горите и горската промишленост от 28 март 1968 г., при което са създадени „Сосковчето“, „Мантарица“, „Горната кория“, „Бяла крива“ и др.²¹ Значителна част от обявените резервати са с малки площи и са в непосредствена близост до стопански експлоатирани земи.

Като цяло защитените територии от този период са от по-ниска категория и повечето са с ниска конзервационна стойност. Акцентът е върху историческите места като партизански скривалища и землянки, гробове, паметници,

старинни мостове и др. Те са стотици, но без особена стойност от гледна точка на природни дадености. Създава се впечатление за една кампанияност и стремеж към бързо количествено нарастване на броя на защитените територии в страната.

Много от новообявените резервати впоследствие губят статута си на строго охранявани територии. По Закона за защитените територии от 1998 г. 18 от обявените през този период резервати са прекатегоризирани на поддържани резервати. Това се случва с „Вълчи проход“, „Върбов дол“, „Калфата“, „Момчиловски дол“, „Савчов чаир“, „Хайдушки чукар“, „Момин град“, „Киров дол“, „Балабана“, „Борака“, „Амзово“ и др. Основната причина е, че не може по естествен път в тях да бъде поддържан балансът във функционирането на ландшафтите и вероятността от деградационни процеси е голяма.

Някои от новообявените резервати губят своето самостоятелно съществуване, тъй като впоследствие са присъединени към нови защитени територии. Такива са примерите от 1984 г., когато „Конски егрек“ край с. Енина, общ. Казанлък е присъединен към резерват „Каменщица“, а „Сарпкая“ („Злия камък“) край с. Ясеново, общ. Казанлък е присъединен към резерват „Лешница“.

През 60-те години на ХХ в. площите на част от най-ценните резервати в страната са намалени. През 1961 г. това е приложено за резерватите „Боатин“, „Джендема“, „Дупката“ и др. При „Джендема“ редуцията е със 736,1 ха, при „Долна Топчия“ – с 225,2 ха, при „Боатин“ – с 87,6 ха. Най-драстично е осакатен резерват „Дупката“, където площта е намалена с 40 % – от 1007,2 ха на 604,2 ха. Резерват „Маричини езера“ не само е с намалена площ, но е разделен на два резервата – „Студенец“ и „Маричини езера“. Всички тези промени са аргументирани с икономически мотиви, а именно, че площите, извадени от резерватните територии, ще бъдат използвани като пасища²².

През 1966 г. е намалена площта на резерват „Калиакра“, тъй като е обособено едноименно историческо място, чиято площ е извадена от резерватната територия²³.

През втората половина на 60-те години са предприети важни стъпки по отношение на законодателството. През 1967 г. е приет Закон за защита на природата, а през 1969 г. – Правилник за неговото прилагане. Това е положителна стъпка, защото законът е по-тясно ориентиран към изискванията на международните правни норми относно категориите защитени територии и тяхното стопанисване и управление. В него се предвиждат не само природозащитни мерки, но и подходи за рационално използване, подобряване и възстановяване на природните ресурси. Трябва да се има предвид, че законът е създаден и действа в период, когато голяма част от земите са държавна собственост, а природните ресурси могат да бъдат предоставяни безвъзмездно от държавата за „стопанисване и управление“²⁴. В този закон категориите защитени територии се увеличават спрямо закона от 1936 г. и като наименование се доближават до настоящите – запазват се резерватите и народните паркове, категорията „природно-исторически места“ се замества от „исторически места“, а на мяс-

тото на категорията „природни паметници“ са формулирани три нови категории защитени територии – природни забележителности, местности с характерен пейзаж (защитени местности), ценни растителни и животински видове²⁵.

***

Следва период, в който дейността по обявяването на нови резервати е много слаба. През **първата половина на 70-те години на XX в.** са обявени само два резервата – „Богдан“ през 1972 г. и „Чупрене“ през 1973 г. Впоследствие „Богдан“ е прекатегоризиран в поддържан резерват.

Същевременно са извършени редица промени в границите на съществуващите резервати. Увеличени са площите на резерватите „Купена“ и „Царичина“ (1973 г.), „Бяла крава“ и „Савчов чаир“ (1974 г.), „Дупката“ и „Мантарица“ (1975 г.), „Баюви дупки – Джинджирица“ (1976 г.), „Тисата“ (1977 г.).

През 1975 г. отново е намалена площта на „Боатин“, както и тази на резерват „Скакавец“²⁶. Последният сега не съществува, тъй като е причислен към Централен Рилски резерват при създаването му през 1992 г.

***

Интересен е **периодът от края на 70-те до първата половина на 90-те години на XX в.** От 1978 до 1994 г. са обявени общо 30 резервата, като 23 от тях са обявени от 1978 до 1985 г. Някои са с големи площи като „Ибър“ (1701 ха), „Пеешки скали“ (1475,7 ха), „Врачански карст“ (1430 ха), „Каменщица“ (933,5 ха) и др.

Впоследствие активността по обявяване на резервати намалява и през първата половина на 90-те години са обявени само 3 резервата – „Тисовица“ (1990 г.), Централен Рилски резерват (1992 г.), „Юлен“ (1994 г.).

Централен Рилски резерват със своите 12 393,7 ха е най-големият по площ в нашата страна и един от най-големите в Европа. Целта е да бъдат опазени субалпийските и алпийските ландшафти в планината. Поради създаването му са заличени „Скакавец“, „Голям Скакавец“ и „Маричини езера“, тъй като попадат в неговия обхват.

За целия период са извършени около 50 промени в площите на резерватите у нас. Само за 1991–1992 г. са направени 17 промени в площите на сега съществуващите резервати. В почти всички случаи става дума за увеличаване на площите и много рядко за намаляване, както е при „Дупката“ през 1982 г. и 1983 г. и „Бистришко бранище“ през 1991 г.²⁷ В началото на 90-те години България става една от водещите страни в Европа по брой и относителна площ на резервати със строг режим²⁸.

През първата половина на 90-те години вниманието е насочено към националните паркове. През 1991 г. е обявен Национален парк „Централен Балкан“, а през 1992 г. – Национален парк „Рила“ (до 1998 г. те са в категорията „народен парк“).

През периода са предприети редица стъпки от организационен и нормативен характер. През 1976 г. се създава Комитетът по опазване на околната среда, който през 1990 г. е преобразуван в Министерство на околната среда. Отново през 1976 г. Комисията по защита на природата прераства в Научен координационен център по опазване на околната среда към БАН. През 1991 г. е приет и влиза в сила Закон за опазване на околната среда, който е действащ нормативен акт до 2002 г.

През този период страната ни участва активно в повечето международни природозащитни инициативи и се присъединява към важни международни конвенции и програми за опазване на природните територии. Това допълнително стимулира създаването на защитени територии в страната.

През 1971 г. започва работа междуправителствената научна програма „Човек и биосфера“ към ЮНЕСКО. По тази програма част от българските резервати като „Алиботуш“, „Бистришко бранище“, „Чупрене“ и др. получават международен статут на биосферни резервати. Към онзи момент броят им достига 17, но „Маричини езера“ отпада от списъка след сливането му с Централен Рилски резерват.

Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО е приета в Париж през 1972 г. и е в сила у нас от 1975 г. През 1983 г. резерватът „Сребърна“ е включен в Списъка на световното природно наследство.

Рамсарската конвенция за влажните зони с международно значение, която е приета през 1971 г., е в сила за нашата страна от 1976 г. България е сред първите страни, присъединили се към тази конвенция. Резерватът „Сребърна“ (сега поддържан резерват) и лагуната Аркутино като част от резерват „Ропотамо“ са включени като места с международно значение по тази конвенция. Впоследствие списъкът на обектите в България се разширява.

Конвенцията за международната търговия със застрашени видове от дивата флора и фауна (Вашингтонска конвенция) е ратифицирана от Народното събрание през 1990 г. и влиза в сила от 1991 г. Конвенцията за опазване на дивата европейска флора и фауна и природните местообитания (Бернска конвенция) е ратифицирана и влиза в сила в България през 1991 г.

***

Периодът, включващ **втората половина на 90-те години на ХХ в. и началото на ХХI в.** се отличава с редица особености по отношение на резерватите в нашата страна. През последните 27 години не е обявен нито един нов резерват! Последната защитена територия от тази категория е „Юлен“, който е създаден през 1994 г. Как може да бъде обяснен този факт?

В голяма степен фокусът е насочен към големите по площ защитени територии като националните и природните паркове. Обявени са нови природни паркове като „Персина“ и „Рилски манастир“ (2000 г.), „Българка“ (2002 г.) и „Беласица“ (2007 г.). През 2000, 2001 и 2003 г. част от бившите народни паркове са прекатегоризирани в природни паркове, а „Дъбовете“ край Добрич

(обявен през 1951 г.) и „Етъра“ край Габрово (обявен през 1967 г.) губят своя статут на защитени природни територии²⁹.

Друг акцент в природозащитната дейност е ускореното изграждане в страната на защитени зони от Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000.

Работи се усилено и по изготвянето на планове за управление на защитените територии. Към момента такива планове са утвърдени и влезли в сила за 33 от българските резервати³⁰.

След приемането на Закона за защитените територии през 1998 г. голяма част от резерватите са прекатегоризирани като поддържани резервати. Това става с отделни заповеди на Министерството на околната среда и водите от 15.10.1999 г. Това са най-вече малки по площ резервати или влажни зони основно по Черноморското крайбрежие, които са застрашени от деградация при липса на целенасочена човешка намеса. Към настоящия момент броят на защитените територии от тази категория е 35 с обща площ 4487,8 ха. Броят им не е търпял промяна през годините. Съгласно изискванията на същия закон буферните зони на резерватите са причислени към категорията „защитена местност“.

През 2017 г. три от резерватите губят своя статут на биосферни резервати – „Дупката“, „Купена“ и „Камчия“. В списъка на ЮНЕСКО като биосферни паркове от нов тип (по Севилската стратегия от 1995 г.) са причислени „Узунбуджак“ и „Червената стена“, както и НП „Централен Балкан“ (с включените в него резервати), а поддържан резерват „Сребърна“ е в обхвата на биосферен парк „Сребърна“.

През този период са направени редица промени в площите и границите на резерватите. Само от 2006 г. досега промените са 40 на брой, като най-многобройни са през 2007 г. (5 пъти), 2013 г. (8 пъти) и 2018 г. (7 пъти).

Исклучително много са промените на площите и при поддържаните резервати, като те са най-многобройни през 2012–2013 г. От всички 35 поддържани резервати не е променяна площта само на „Чамлъка“, „Върбов дол“, „Водните лилии“ („Вельов вир“) и „Боровец“. В повечето случаи става дума за намаляване на площите, поради което общата площ на защитените територии от тази категория намалява.

Трябва да се отбележи, че някои от промените са свързани с актуализиране и прецизиране на границите и площите на защитените територии във връзка с проведените по-точни измервания.

От гледна точка на нормативната уредба вече беше споменато приемането на Закон за защитените територии през 1998 г. Този нормативен акт е действащ и към момента и указва предназначението, режима, собствеността, използването и управлението на отделните категории защитени територии. Законът е изменян и допълван близо 30 пъти, като последното изменение е от 21 март 2021 г.³¹

През 2002 г. е приет Закон за опазване на околната среда. На два пъти са приемани и нови закони за горите – през 1997 и през 2011 г.

Същевременно продължава тенденцията за присъединяване на страната към международни договорености, касаещи защитата на природата. През 1993–1996 г. са разработени Програма и Национална стратегия за опазване на биологичното разнообразие. Конвенцията за опазване на биологичното разнообразие е ратифицирана от нашата страна на 29.02.1996 г. През 1999 г. България ратифицира Конвенцията за опазване на мигриращите видове дивни животни (Бонска конвенция).

Заклучение

На основата на направения анализ могат да бъдат диференцирани 7 периода в развитието на резерватното дело у нас (Табл. 1). През отделните периоди активността по обявяване на нови резервати и по промяна площите на съществуващите варира значително. Общата тенденция е на увеличаване не само на броя, но и на площите на резерватите. Намаление се получава през 1999 г., когато 35 от тези защитени природни територии са прекатегоризирани в категорията „поддържан резерват“.

Обособяват се два периода с много ниска активност по отношение обявяването на резервати – от 1937 до 1947 г. и първата половина на 70-те години на XX в. Характерно за тези периоди е, че липсват и законодателни инициативи по отношение на природозащитата, т.е. съществува корелация между двата процеса. Такава ясна взаимовръзка между тях, но с обратен знак, проличава и в края на 60-те години. През 1967 г. е приет Закон за защита на природата, а през 1969 г. – Правилник за приложението му. Същевременно през 1968 г. едновременно са обявени 20 нови резервата. Създава се впечатление за изкуствена инициативност и кампанийност.

От друга страна, известни празноти в законодателството има през 50-те години на XX в., след отмяната на Наредбата-закон за защита на родната природа (1951 г.), но обявяването на нови резервати, макар и да намалява, не се прекратява.

Последният период, включващ времето след 1994 г., се характеризира с пълната липса на новообявени резервати и в същото време с изключително много промени в площите на съществуващите резервати. Многобройните промени са характерни и за предходните два периода.

Характерна особеност като цяло са многобройните промени в площите. При сега съществуващите 55 резервата са извършени общо 103 такива промени. Не са променяни границите само на 6 от тези резервати – „Кутелка“, „Орлицата“, „Пеещи скали“, „Скаквица“, „Юлен“ и Централен Рилски резерват. Редица резервати търпят промени на площите малко след тяхното създаване. Това показва, че в редица случаи се подхожда гъвкаво и диалогично, като се преосмислят първоначалните виждания.

Трябва да се отбележи, че в много от случаите, особено в началните етапи, инициативата идва от местни лесовъди и природозащитници. Примерите със „Силкосия“ и „Калиакра“ показват обаче, че местното население не винаги

приема радушно обявяването на дадена територия със строг режим на охрана или териториалното ѝ разширяване. От гледна точка на местните общности така се ограничава използването на част от природните ресурси – горски, селскостопански, туристически.

Като период с ясно изразени слабости се очертават 60-те години на XX в. Обявени са редица резервати, които не отговарят на критериите и впоследствие голяма част от тях губят статута си на строго охранявани територии или са присъединени към други резервати.

По отношение на международните програми и договорености може да се обобщи, че процесът е двустранен. Присъединяването на страната към тях стимулира създаването на нови резервати и, обратно, обявяването на нови резервати и разширяването на площите прави страната интересна за световни и европейски организации и инициативи. За своята сравнително малка площ България е добре представена както в списъка с обекти с международно значение по Рамсарската конвенция, така и с биосферни резервати (биосферни паркове) по програмата „Човек и биосфера“, а също и в Списъка на природното наследство на ЮНЕСКО.

Таблица 1.
Периодизация на резерватното дело в нашата страна

№	Период	Характерни особености	Нормативни и организационни аспекти
1	1933–1936	Начален етап. Обявени са първите 5 резервата. Защиават се ценни видове, екосистеми и местообитания. Всички резервати са в планински територии.	Липсва специализирано законодателство. Обявяването става по Закона за горите от 1925 г. Основен инициатор е Съюзът за защита на родната природа. През 1936 г. е приета Наредба-закон за защита на родната природа.
2	1937–1947	Много слаба активност по отношение на резерватите. Обявени са само 2 резервата на Черноморското крайбрежие – „Ропотомо“ и „Калиакра“.	Не са приети нови закони с отношение към защитата на природата.
3	1948–1956	Висока активност по обявяване на резервати – 22 нови резервата. Освен върху планинските територии вниманието се фокусира и върху някои от влажните зони в страната.	Известни празноти в законодателството. Отменена е Наредбата-закон за защита на родната природа (1951 г.). Влиза в сила нов Закон за горите (1958 г.). Създадена е Комисия по защита на природата към БАН (1956 г.).

4	60-те години на ХХ в.	Висока активност по обявяването на резервати – над 30 нови резервата. Голяма част от тях не отговарят на критериите, имат малки площи и са с по-ниска консервационна значимост, поради което впоследствие губят статута си на строго охранявани територии или са причислени към други резервати. Намалени са площите на част от най-ценните резервати в страната.	Приет е Указ за защита на родната природа (1960 г.) и Правилник за прилагането му (1961 г.). Влиза в сила Закон за защита на природата (1967 г.) и Правилник към него (1969 г.).
5	Първата половина на 70-те години на ХХ в.	Много слаба активност по отношение на резерватите. Обявени са само 2 резервата. Направени са редица промени, с които се увеличават площите на част от съществуващите резервати.	Не са приети нови закони с отношение към защитата на природата.
6	От края на 70-те до първата половина на 90-те години на ХХ в.	Обявени са 30 нови резервата. Много голяма активност по отношение промяната на площите, с което значително нараства общата площ на резерватните територии. Някои от резерватите получават международен статут.	Комисията по защита на природата прераства в Научен координационен център по опазване на околната среда към БАН (1976 г.). Създаден е Комитетът по опазване на околната среда (1976 г.), който през 1990 г. е преобразуван в Министерство на околната среда. Приет е Закон за опазване на околната среда (1991 г.). България се присъединява към редица международни конвенции и програми.
7	От 1995 г. до сега	Не е обявен нито един нов резерват. През 1999 г. 35 от резерватите са прекатегоризирани в поддържани резервати. След 2000 г. са извършени много промени на площите на резерватите и поддържаните резервати.	Приети са Закон за защитените територии (1998 г.) и Закон за опазването на околната среда (2002 г.). Продължава ратифицирането на международни споразумения по защита на природата.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ **Ризов, К.** Развитие на природозащитното дело в България. София: Отечество фронт, 1987. – 71 с.

² Регистър на защитените територии и защитените зони в България. – <<http://eea.government.bg/zpo/bg/>>.

³ **Белев, Т., Д. Алексова.** Въздействие на горското законодателство и измененията в него върху управлението на защитените територии. – В: Сб. доклади от IV

Международна научна конференция „Екологизация 2012“. София: НБУ, 2012, 42–49. – <<http://eprints.nbu.bg/1657/2/6.pdf>>

⁴ Държавен вестник, бр. 103/1931 г.

⁵ Държавен вестник, бр. 77/1933 г.

⁶ Държавен вестник, бр. 149/1931 г.

⁷ **Дунчев, А., Ц. Златанов.** Коя е първата защитена местност в България? – Гора, 2012, бр. 5, с. 22. – <<http://gorabg-magazine.info/wp-content/uploads/2021/12/1205.pdf>>

⁸ Държавен вестник, бр. 26/2012.

⁹ В някои източници погрешно е посочена площ от 1026,6 ха. – Вж. **Георгиев, Г.** Народните паркове и резерватите в България. София: Просвета, 1993, 123–124; **Георгиев, Г.** Националните и природните паркове и резерватите в България. София: Гей Либрис, 2004, с. 130.

¹⁰ Постановление №13188 от 20.09.1934 г., Държавен вестник, бр. 160/1934.

¹¹ **Георгиев, Г.** Националните и природните паркове....., с. 130.

¹² Държавен вестник, бр. 178/1934 г.

¹³ **Петрова, М.** Съвременно състояние на мрежата от защитени територии в България. – Е-списание Географ, 2019–2020, Год. IV–V, бр. 4, 2020, 6–17. – <<https://geograf.bg/sites/default/files/emagazine/emagazine2020.pdf>>; **Добрев, П.** Кратка история на българското природозащитно законодателство. – Орбел (електронно списание), 2000, бр. 2. – <http://pirin.bg/orbel/2_2_0/18_kratka_istoria.htm>.

¹⁴ Държавен вестник, бр. 178/1934 г.

¹⁵ План за управление на резерват „Ропотамо“. РИОСВ – Бургас, 2018, с. 36.

¹⁶ Държавен вестник, бр. 71/1962 г.

¹⁷ Държавен вестник, бр. 70/2012 г.

¹⁸ Постановление №2134 от 03.02.1943 г. на Министерство на земеделието и държавните имоти, Дирекция на горите и лова.

¹⁹ Държавен вестник, бр. 89/1958 г.

²⁰ **Димитров, Д.** Закон за горите и правилник за приложението му. София: Земиздат. – 159 с.

²¹ Държавен вестник, бр. 76/1968 г.

²² Заповед №1700 от 17.07.1961 г. на Главно управление на горите.

²³ Заповед №356 от 5.02.1966 г. на Комитета по горите и горската промишленост към МС, Държавен вестник, бр.30/1966 г.

²⁴ **Добрев, П.** Цит. съч.

²⁵ **Петрова, М.** Съвременно състояние на мрежата.....; **Същата.** Динамика в броя на защитените територии и защитените зони в България за периода 2000–2020 г. – В: Юбилеен сборник „География, геополитика и обществено развитие“ в чест на 60-годишнината на проф. д.н. Атанас Дерменджиев. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2021, 438–446.

²⁶ Заповед №4527 от 17.11.1975 г. на Министерство на горите и опазване на природната среда, Държавен вестник, бр. 98/1975 г.

²⁷ Заповед №66 от 25.01.1991 г. на Министерството на околната среда, Държавен вестник, бр. 14/1991 г.

²⁸ **Добрев, П.** Цит. съч.

²⁹ **Петрова, М.** Съвременно състояние на...; **Петрова, М.** Динамика в броя на защитените...

³⁰ Сайт на МОСВ, Природа, Защитени територии, Планове за управление на защитени територии (влезли в сила). – <<https://www.moew.government.bg/bg/priroda/zastitени-teritorii/planove-za-upravlenie-na-zastitени-teritorii-vlezli-v-sila/rezervati-i-podurjani-rezervati/>>

³¹ Държавен вестник, бр. 21/2021 г.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Нормативни документи

Държавен вестник, бр. 103/1931 г.

Държавен вестник, бр. 149/1931 г.

Държавен вестник, бр. 77/1933 г.

Държавен вестник, бр. 178/1934 г.

Държавен вестник, бр. 89/1958 г.

Държавен вестник, бр. 71/1962 г.

Държавен вестник, бр. 76/1968 г.

Държавен вестник, бр. 26/2012.

Държавен вестник, бр. 70/2012 г.

Държавен вестник, бр. 21/2021 г.

Заповед №1700 от 17.07.1961 г. на Главно управление на горите.

Заповед №356 от 5.02.1966 г. на Комитета по горите и горската промишленост към МС, Държавен вестник, бр.30/1966 г.

Заповед №4527 от 17.11.1975 г. на Министерство на горите и опазване на природната среда, Държавен вестник, бр. 98/1975 г.

Заповед №66 от 25.01.1991 г. на Министерството на околната среда, Държавен вестник, бр. 14/1991 г.

План за управление на резерват „Ропотамо“. РИОСВ – Бургас, 2018. – 349 с. – <https://www.moew.government.bg/static/media/ups/tiny/filebase/Nature/Protected_areas/Planove_za_upravlenie/Ropotamo_01_2018.pdf> [Plan za upravlenie na rezervat „Ropotamo“. RIOSV – Burgas, 2018. – 349 s.].

План за управление на резерват „Силкосия“, РИОСВ – Бургас, 2015. – 242 с. – <<https://www.moew.government.bg/bg/priroda/zastitени-teritorii/planove-za-upravlenie-na-zastitени-teritorii-vlezli-v-sila/rezervati-i-podurjani-rezervati/>> [Plan za upravlenie na rezervat „Silkosiya“, RIOSV – Burgas, 2015. – 242 s.].

Постановление №13188 от 20.09.1934 г., Държавен вестник, бр. 160/1934.

Постановление №2134 от 03.02.1943 г. на Министерство на земеделието и държавните имоти, Дирекция на горите и лова.

Регистър на защитените територии и защитените зони в България. – <<http://eea.government.bg/zpo/bg/>>.

Изследвания / Research Works

Белев, Т., Д. Алексова. Въздействие на горското законодателство и изменението в него върху управлението на защитените територии. – В: Сб. доклади от IV Международна научна конференция „Екологизация 2012“. София: НБУ, 2012, 42–49. – <<http://eprints.nbu.bg/1657/2/6.pdf>> [Belev, T., D. Aleksova. Vazdeystvie na gorskoto zakonodatelstvo i izmeneniyata v nego varhu upravlenieto na zashtitenite teritorii. – V: Sb.

dokladi ot IV Mezhdunarodna nauchna konferentsiya „Ekologizatsiya 2012“. Sofiya: NBU, 2012, 42–49].

Георгиев, Г. Народните паркове и резерватите в България. София: Просвета, 1993. – 192 с. [Georgiev, G. Narodnite parkove i rezervatite v Bulgariya. Sofiya: Prosveta, 1993. – 192 s.].

Георгиев, Г. Националните и природните паркове и резерватите в България. София: Гея Либрис, 2004. – 295 с. [Georgiev, G. Natsionalnite i prirodnite parkove i rezervatite v Bulgariya. Sofia: Geya Libris, 2004. – 295 s.].

Димитров, Д. Закон за горите и правилник за приложението му. София: Земиздат, 1981. – 159 с. [Dimitrov, D. Zakon za gorite i pravilnik za prilozhenieto mu. Sofiya: Zemizdat. – 159 s.].

Добрев, П. Кратка история на българското природозащитно законодателство. – Орбел (електронно списание), 2000, бр. 2. – <http://pirin.bg/orbel/2_2_0/18_kratka_istoria.htm> [Dobrev, P. Kratka istoriya na balgarskoto prirodzashtitno zakonodatelstvo. – Orbel (elektronno spisanie), 2000, br. 2].

Дунчев, А., Ц. Златанов. Коя е първата защитена местност в България? – Гора, 2012, бр. 5, с. 22. – <<http://gorabg-magazine.info/wp-content/uploads/2021/12/1205.pdf>> [Dunchev, A., Ts. Zlatanov. Koya e parvata zashtitena mestnost v Bulgariya? – Gora, 2012, br. 5, s. 22].

Петрова, М. Съвременно състояние на мрежата от защитени територии в България. – Е-списание Географ, 2019–2020, год. IV–V, бр. 4, 2020, 6–17. – <<https://geograf.bg/sites/default/files/emagazine/emagazine2020.pdf>> [Petrova, M. Savremenno sastoyanie na mrezhata ot zashtiteni teritorii v Bulgariya. – E-spisanie Geograf, 2019–2020, god. IV–V, br. 4, 2020, 6–17].

Петрова, М. Динамика в броя на защитените територии и защитените зони в България за периода 2000–2020 г. – В: Юбилеен сборник „География, геополитика и обществено развитие“ в чест на 60-годишнината на проф. д.н. Атанас Дерменджиев. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2021, 438–446 [Petrova, M. Dinamika v broya na zashtitenite teritorii i zashtitenite zoni v Bulgariya za perioda 2000–2020 g. – V: Yubileen sbornik „Geografiya, geopolitika i obshtestveno razvitie“ v chest na 60-godishnina na prof. d.n. Atanas Dermendzhiev. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2021, 438–446].

Ризов, К. Развитие на природозащитното дело в България. София: Отечествен фронт, 1987. – 71 с. [Rizov, K. Razvitie na prirodzashtitnoto delo v Bulgariya. Sofiya: Otechestven front, 1987. – 71 s.].

Червена книга на България (електронно издание). Том II: Животни, Защитени територии в България. – <<http://e-ecodb.bas.bg/rdb/bg/vol2/4protected.html>> [Chervena kniga na Bulgariya (elektronno izdanie). Tom II: Zhivotni, Zashtiteni teritorii v Bulgariya].